

**F. Köçərli adına Respublika
Uşaq Kitabxanası**

**Azərbaycan ədəbiyyatına müasir nəsr, hekayə janrını gətirən yazıçı
İsmayıl bəy Qutqaşın**

**İsmayıl bəy Qutqaşının 220 illik yubileyi münasibəti ilə kütləvi oxucular üçün
hazırlanmış metodik vəsait**

Bakı – 2026

Tərtibçi:

Aynurə Əliyeva

Redaktor:

Ruhiyyə Məmmədli

Azərbaycan ədəbiyyatına müasir nəsr, hekayə janrını gətirən yazıçı - İsmayıl bəy Qutqaşının 220 illik yubileyi münasibəti ilə kütləvi oxucular üçün hazırlanmış metodiki vəsait /tərt. ed. A. Əliyeva; red. R.Məmmədli ; F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası.- Bakı, 2026.- 18 s.

**Ünvan:AZ-1022 Bakı şəh.,S.Vurğun küç.88;
E-mail: info@clb.az.**

İnternet ünvanı: www.clb.az

©F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2026

Giriş

Azərbaycan xalqı olduqca qədimdir, onun yaratdığı ədəbiyyatda, bir o qədər zəngin, genişdir ki, hətta adı bu gün həlli olmayan, yaradıcılığından bir sətir bizə gəlib çatmayan şair və yazıçılarımızın əsərlərini bir yerə toplayıb yığmaq mümkün olsaydı, onların əsasında belə bir xalqın söz xəzinəsindən istədiyin qədər, ürək dolu danışmaq mümkün olardı. Dünya mədəniyyətinə Nizami, Xəqani, Xətayi, Nəsimi, Füzuli, Saib Təbrizi, M.F. Axundzadə, Mirzə Cəlil, Sabir, Cavid, Şəhriyar, S. Vurğun kimi sayısız azmanlar, nəhənglər bağışlayan xalqımızın elə söz ustaları da olmuşdur ki, tarixin keşməkeşlərində fırtınalarında adı birdəfəlik unudulmuş, yazdıqları yerli-dibli yox olmuş, ya da yox edilmişdir. Elələri də var ki, qeyrətli oğulların sevgisi onları yenidən dünyaya gətirmiş, ikinci dəfə həyata qaytarmışdır. Bunlardan biri də XIX yüzillik Azərbaycan realist-maarifçi ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi İsmayıl bəy Nəsrulla sultan oğlu Qutqaşınıdır. (1806-1855). Öz zamanında adı dillərdə dolaşan, sözləri ağızdan-ağıza gəzən İsmayıl bəyin cismani ölümü onun yazılı irsinin də ölümünə çevrildi. Əsərlərinin çapına çalışmayan bu yazıçıdan, şairdən uzun illər boyu bir kimsə danışmadı, bir kimsə onu anmadı... Nəhayət, Salman Mümtaz adlı bir Simurğ quşu uçub gəldi, ədəbiyyatımızın sayısız-hesabsız nəhənglərini zülmət dünyadan işıqlı dünyaya çıxardı. Adı artıq hamının yadından çıxmış o azmanlardan biri yenə bu gün haqqında qürurla danışdığımız general-mayor, Avropada ədəbiyyatımızın ilk təmsilçisi olan həmin İ.Qutqaşınıdır.

Yazıçı, döyüşçü, səyyah-İsmayıl bəy Qutqaşını

Salman Mümtazın 1836-cı ildə yazdığı, “Ədəbiyyat qəzeti”ndə cap etdirdiyi ilk məqaləsindən Xalid Əlimirzəyevin 1984-cü ildəki yazısına keçən təxminən yarım əsr içərisində İ. Qutqaşını haqqında bir çox dəyərli elmi araşdırmalar aparmış, onun əsərləri nəşr edilmişdir. Alimlərimizdən Mikayıl Rəfil, Feyzulla Qasımzadə, Həbib Əfəndiyev, Əziz Mirəhmədov, Ənvər Əhmədov, Nadir Məmmədov, Nərmən Tahirzadə, Kərəm Kərəmov, Ədalət Tahirzadə və başqalarının, Polşa alimləri Bohdan Baranovski və Ancey Xodubskinin son dərəcə qiymətli yazılarında ədibin həyat və yaradıcılığına dair çoxlu yeni faktlar üzə çıxarılmış, onun ədəbiyyat tariximizdə tutduğu mühüm yer müəyyənləşdirilmişdir. Bu yazılarda bəzən mübahisəli, hətta bir- birini danan fikirlər olsa da, deyilən hər sözün də Qutqaşını şəxsiyyətini və yaradıcılığını öyrənməyə töhfə olduğunu nəzərə aldıqda, onların müəlliflərinin nə qədər xeyirxah iş gördüklərini minnətdarlıqla qiymətləndirməliyik. İsmayıl bəy Qutqaşını 27 yanvar 1806-cı ildə (bəzi mənbələrə görə 1809-cu ildə) keçmiş Qutqaşın mahalında (indiki Qəbələ) anadan olmuşdur. İsmayıl bəy Qutqaşını uşaqlıq və gənclik illərində dini təhsil almış, ərəb, fars dillərini öyrənmiş, klassik Azərbaycan və Şərq ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olmuşdur. Xidmət illərində İ. Qutqaşını bir sıra mütərəqqi rus ziyalıları ilə dostluq əlaqəsi yaratmış, rus və Qərbi Avropa mədəniyyətlərinin nailiyyətlərinə yiyələnmiş, dövrünün

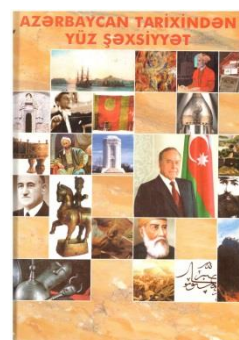
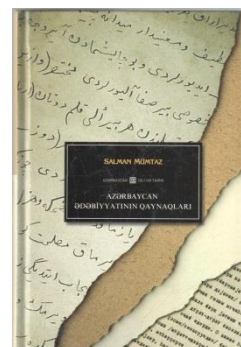
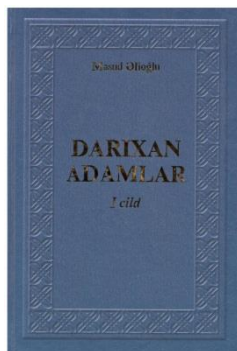
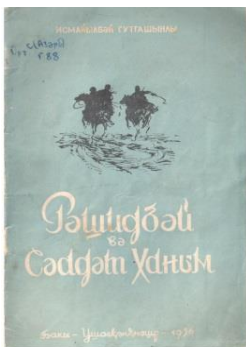
ən savadlı Azərbaycan ziyalılarının biri olmuşdur. 1855-ci İsmayıl bəy Qutqaşınlı Qəbələdəki Soltanbaba qəbiristanlığında dəfn edilmişdir. İsmayıl bəy Qutqaşınlının adı Azərbaycan xalqının qəlbində daim yaşayır. Qəbələ şəhərinin mərkəzi küçələrindən birinə İsmayıl bəy Qutqaşınlının adı verilmişdir. Eyni zamanda Qəbələdə ədibin heykəli ucaldılmış, xatirə-ev muzeyi yaradılmışdır. Bakının Yasamal rayonundakı mərkəzi küçələrindən birinə də Qutqaşınlının adı verilmişdir.

İsmayıl bəy Qutqaşınlı şəxsiyyətini və yaradıcılığını oxuculara tanıtmmaq və sevdirmək üçün kitabxanada bir sıra maraqlı tədbirlər keçirmək olar. Bunlara misal sözü gedən ədibin “Əsərlərinin təhlili”, “Kitab müzakirəsi”, “Sual-cavab gecəsi”, “Rəsm və şeir müsabiqəsi”, “Kitab sərgisi”, “Ədəbi-bədii gecə” və s tədbirlərdir. Kitabxanada təşkil olunan sərgilər xüsusi önəm daşıyır. Sərgi müxtəlif başlıqlarla verilə bilər. Məsələn: “Realist maarifçi”, “Paqonlu Maarifçilərimiz...”, “Yazıçı, döyüşçü, səyyah”, “Orijinal və maraqlı sima –İsmayıl bəy Qutqaşınlı”, “Mədəniyyət tariximizin parlaq siması- İsmayıl bəy Qutqaşınlı”, “Azərbaycanda ən məşhur general yazıçı- İsmayıl bəy Qutqaşınlı”, “İsmayıl bəy Qutqaşınlı-220”, “Bir səfərin ədəbi və əbədi sədası” və s.

Sərginin nümunəsini sizə veririk.

Başlıq:

1. “Bir səfərin ədəbi və əbədi sədası”
2. Kitablarının nümayişi.
3. Görkəmli insanların İ. Qutqaşınlı haqqında söylədikləri sitatlar.
4. Dövrü mətbuatda nəşr olunan məqalələrin kartotekası.

Sərgidə görkəmli şəxsiyyətlərin İ. Qutqaşınlının haqqında söylədiyi sitatlar da yer alır. Həmin sitatlardan bir neçəsini nəzərinizə çatdırırıq.

1. Əldə olan çoxlu faktlar dönə-dönə göstərir ki, İsmayıl bəy Qutqaşınlının bədii irsi iki əsərlə bitmir. O, başqa əsərlər də yazmışdır. Ümidvaram ki, ədibin gələcək nəşrləri yeni-yeni əsərlərlə zənginləşəcək, daha da kamilləşəcək, gələcək oxucular bu gözəl yazıçının fikir dünyasıyla daha geniş material əsasında tanış olacaqlar.

Cahangir Qəhrəmanov
Professor

2. O, həm böyük nəşir, həm müəllim, həm səyyah, həm də kənd təsərrüfatı mütəxəssisi idi.

Həqiqət Abbasova
İ. Qutqaşınlının ev muzeyinin direktoru

3. İsmayıl bəy Qutqaşınlının Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinin orijinal və maraqlı siması kimi xalqımızın xatirəsində özünə daimi hörmət və məhəbbət qazanmışdır.

Nadir Məmmədov
Tədqiqatçı

4. İsmayıl bəy Qutqaşınlının Azərbaycan xalqının maariflənməsində və oyanmasında aktiv fəalliyət göstərən şəxsiyyətlərdəndir. O, Azərbaycan ədəbiyyatına müasir nəsr, hekayə janrını gətirən yazıçıdır.

5. “Səfərnəmə” də Qutqaşınlının işlətdiyi dil, üslub, ifadə tərz, lüğət tərkibi oxucunu heyran qoyur. “

Əziz Mirəhmədov
Ədəbiyyatşünas alim

6. “İ. Qutqaşınlının həyatı və yaradıcılığı ətrafında ciddi, xüsusi tədqiqat aparıb, onu bürümüş dumanı vurub-dağıtmaq, ədəbiyyatımızın bu orijinal siması haqqında sanballı bir əsər yazmaq bizim elmimizin öhdəsinə düşən vəzifələrdən biridir”.

Ədalət Tahirzadə
Filologiya elmləri namizədi

7. “Rəşid bəy və Səadət xanım” hekayəsi ədəbiyyatımızda maarifçilik düşüncələri yayan elə güclü bir qaynaq oldu ki, “İsmayıl bəyin başqa bir əsəri olmasa belə, bu roman onun isminin xatırlarda baqı qalmasına kafi gələrdi” Yazıçı bu əsəri yazaraq Azərbaycan ədəbiyyatında nağıl və əfsanələrdən uzaq ilk realist hekayələrimizdən birini ortaya qoydu.

Oxucuların sevərək və xüsusi fəallıqla iştirak etdiyi tədbirlərdən biri də kitab müzakirəsidir. Kitabxanaçı ilk öncə kitabsevərləri salamlayaraq İ. Qutqaşının həyat və yaradıcılığı haqqında məlumatlar verməyə başlayır. Ədəbiyyatımızda maarifçilik görüşlərinin ilk yazıcılarından sayılan İsmayıl bəy Qutqaşın bütün ömrü boyu doğma xalqın səadəti, maariflənməsi və mədəni yüksəlişi uğrunda çarpışmışdır. 41 yaşında general-mayor rütbəsinə yüksəlmiş İ. Qutqaşın bu adı almış ilk azərbaycanlılardanıdır. Ədibə verilmiş mükafatların və təltifləri sizə təqdim etmək istərdim.

1. İllik məvacib-1828-ci il.
2. İgidliyə görə IV dərəcəli Müqəddəs Anna ordeni-1828-ci il.
3. Bantla III dərəcəli Müqəddəs Anna ordeni.
4. Bantla IV dərəcəli Müqəddəs Vladimir ordeni-1831-ci il .
5. İgidliyə görə Qızıl Qılınc-1832-ci il.
6. Bantla II dərəcəli Müqəddəs Stanislav ordeni-1833-cü il.
7. Bantla II dərəcəli Müqəddəs Anna ordeni -1833-cü il.
8. Şəki əyalətində gəlirlərindən istifadə etməklə əbədi (ömürlük) olaraq kəndlər bağışlanmışdır-1836-cı il.
9. Gümüşlə haşıyılmış imperator qılıncı-1839-cu il.
10. Bir dəfəyə min rubl gümüş pul 1839-cu il.
11. İldə iki min rubl gümüş pulla ömürlük təqaüd (pensiya)1841-ci il.
12. XXV illiyə görə III dərəcəli Müqəddəs Georgi ordeni 1843-cü il.
13. XXV illiyə görə III dərəcəli Müqəddəs Vladimir ordeni.
14. XXV il qüsursuz xidmətə görə fərqlənmə nişanı -1852ci il.
15. Xarici ordenlə: Farsca –Şirü Xurşid; türkcə -Aslan ilə Günəş; ,

İ. Qutqaşın Qasım bəy Zakir, Abbasqulu ağa Bakıxanov və başqaları ilə yaxından dostluq etmişdir. Bu şəxslər Azərbaycan ədəbiyyatında "**Paqonlu maarifçilər**" adı ilə məşhurdurlar. İsmayıl bəy Qutqaşının müasiri tanınmış yazıçı, maarifçi Mirzə Fətəli Axundzadə ilə dostluq münasibətləri də ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizin maraqlı səhifələrindəndir. XIX əsrdə Azərbaycan xalqının inkişafında xidmətləri olmuş bu iki şəxsin dostluğu barədə məlumatlara böyük ədəbiyyatşünas alim mərhum Əziz Mirəhmədovun 1967-ci ildə çap etdirdiyi "İsmayıl bəy Qutqaşın əsəri" kitabında rast gəlirik. İ. Qutqaşın Polşada hərbi qulluqda olarkən 1835-ci ildə Varşavada fransız dilində "Rəşid bəy və Səadət xanım" əsərini yazaraq, elə orada da çap etdirmiş və bununla realist Azərbaycan nəsrinin bünövrəsini qoymuşdur. İndi yeganə nüsxəsi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda (surəti Qəbələ Rayon Tarix Diyarşünaslıq Muzeyində) qorunan bu kitabın sonunda M.F.Axundzadənin avtoqrafı var. O, kitabı oxuduqdan sonra öz təəssuratlarını rusca yazmışdır: "Mənim qəlbim elə alovlu qəlblərdəndir ki, o nə öz sevincini, nə də öz kədərini gizlədə bilər.

Buna görə də mən bu günki sevincimi sizə xəbər verməyə bilmərəm. Mənim şadlığımın səbəbi odur ki, başladığımız işin axıra çatması haqqında məndə zərrə qədər şübhə qalmamışdır. Bu gün sizi tamamilə inandıra bilərəm ki, arzularımızın həyata keçirilməsi günü yaxınlaşmışdır. İzahatını gələcək münasib bir təsadüfə saxlayıram. 15 mart 1846. Mirzə Fətəli.”

Bu qeydlərdən düz 100 il sonra anadan olan bir şəxs kimi neçə illərdir ki, düşünürəm, görəsən M. F. Axundzadə “...başladığımız işin axıra çatması”, “arzularımızın həyata keçməsi günü yaxınlaşmışdır” dedikdə nələri nəzərdə tuturdu?

Əziz Mirəhmədov.

İsmayıl bəy Qutqaşınlı 1852-ci ildə ömür-gün yoldaşı ilə Yaxın Şərq ölkələrinə səyahətə getmişdir. Böyük ədib iki dəfə müqəddəs Həcc ziyarətində olmuşdur. Bu səyahəti ilə əlaqədar 1967-ci ildə çap olunmuş "Səfərnəmə" adlı yol qeydlərini yazmışdır. Əsər Qutqaşınlının getdiyi yolun coğrafiyasının öyrənilməsində böyük əhəmiyyət daşıyır. Hazırda bu əsərin cəmi 126 səhifəsi tapılmışdır. İsmayıl bəy istefaya çıxdıqdan sonra Azərbaycan xalqının maariflənməsində və oyanmasında aktiv fəalliyətə başlamışdır. İsmayıl bəy Qutqaşınlı Azərbaycan ədəbiyyatına müasir nəsr, hekayə janrını gətirən yazıçıdır. Qutqaşınlı yaradıcılığının şah əsəri "Rəşid bəy və Səadət xanım" adlı əsəridir. Bu əsərdə iki zadəgan ailəyə məxsus olan gənclərin məhəbbətindən bəhs edilir. Bundan başqa bəzi mənbələrə görə Qutqaşınlının "Tutu" adlı əsəri də olmuşdur. Ancaq bu əsər itirilmiş və günümüze gəlib çatmamışdır. İ. Qutqaşınlı "Miskin" təxəllüsü ilə şeirlər də yazmışdır. Təəssüf ki, onun əlyazmaları 1930-cu illərdə repressiya dövründə məhv edildiyindən bizə gəlib çatmayıb. Ancaq ona aid olduğu iddia edilən və 1973-cü ildə aşkarlanan, 1999-cu ilin aprelin 22-də Qəbələdə "Qəbələ" qəzetində nəşr edilən "İki quşun söhbəti" adlı şeir də var. Bu məsələ hələ ki mübahisə mövzusudur.

Daha sonra kitabxanaçı ilk sualı ilə oxuculara müraciət edir.

1. Yuxarıda qeyd etdiyimiz məlumatlara əlavə olaraq nə deyə bilərsiniz?

Oxucu: İ. Qutqaşınlı 1822-ci ildə Rus ordusunda qulluğa başlamışdır. Dörd il Peterburqda hərbi məktəbdə oxumuşdur. İsmayıl bəy Rusiya-İran (1826-1828) və Rusiya Türkiyə (1827-1829) müharibələrində fəal iştirak etmiş və müxtəlif ordenlərə layiq görülmüşdür. Müharibələr bitdikdən sonra da əsgəri xidmətini davam etdirmiş və bununla əlaqədar olaraq bir müddət Varşavada yaşamışdır. Qutqaşınlı hərbi biliklərə dərinlən yiyələnmiş və sırasıyla əsgərdən general-mayor rütbəsinə qədər yüksəlmişdir. 1841-ci ildə Qutqaşınlı istefa verərək vətənə qayıdır. Qutqaşın və Şamaxıda yaşayaraq hərbi təlimlər keçirir.

Kitabxanaçı: İsmayıl bəy Qutqaşınlının adı Azərbaycanımızın böyük maarifçiləri ilə birgə çəkilməkdədir. Bunun səbəbini aydınlaşdırma bilərsinizmi?

I Oxucu: İ. Qutqaşınlı Azərbaycanın böyük maarifçi alimləri –Mirzə Fətəli Axundzadə, Qasım bəy Zakir, Abbasqulu ağa Bakıxanov və başqaları yaxından dostluq

etmişdir. Adı digər maarifçilərlə yanaşı çəkilən İ. Qutqaşınlının əsərlərində realistiyyə üstünlük vermişdir. Bundan başqa, İsmayıl bəy istefaya çıxdıqdan sonra Azərbaycan xalqının maariflənməsində və oyanmasında aktiv fəaliyyətə başlamışdır. Maarifçilik yoluyla xalqını gerilikdən uzaqlaşdırmağa çalışan bu görkəmli dövlət işçisi insansevərlik prinsiplərini ciddi gözləyərmiş. Özünün maarifçilik görüşlərini İsmayıl bəy Qutqaşınlının öz qələmi ilə də gerçəkləşdirməyə çalışırdı. Sözsüz ki, bu da çar hökumətinin maraqlarına cavab vermirdi. **Kitabxanaçı:** Deyə bilərsinizmi, İsmayıl bəy Qutqaşınlının ədəbiyyatımıza bəxş etdiyi əsərlər hansılardır?

Oxucu: Azərbaycan realist-maarifçi ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi İsmayıl bəy Qutqaşınlının əsərlərindən “İki quşun söhbəti”, “Hüsnü-xülq”, “Səfərnəmə”, “Rəşid bəy və Səadət xanım”, “Tutu” və digər əsərlərini sadalaya bilərik. Təəssüflər olsun ki, onun “Tutu” adlı əsəri itirilmiş və günümüzdə gəlib çatmamışdır.

Kitabxanaçı: Sizin fikrinizcə İ. Qutqaşınlının şah əsəri hansı hesab olunur?

Oxucu: İsmayıl bəy Qutqaşınlının Azərbaycan ədəbiyyatına müasir nəsr, hekayə janrını gətirən yazıçısıdır. İ. Qutqaşınlının yaradıcılığının şah əsəri “Rəşid bəy və Səadət xanım” əsəridir. Eyni zamanda bu əsər yazıçının Varşavada hərbi qulluqdaykən fransızca nəşr etdirdiyi (1835) əsəridir.

5. Kitabxanaçı: Yazıçı öz adından başqa daha hansı təxəllüslə şeirlər yazmışdır?

Oxucu: Ədəbiyyatımızda İsmayıl bəy Qutqaşınlının adı ilə öz möhürünü vurmuş yazıçı bəzən “Miskin” təxəllüsü ilə şeirlər yazmışdır. Təəssüf ki, onun əlyazmaları 1930-cu illərdə repressiya dövründə məhv edildiyindən bizə gəlib çatmayıb. Ancaq ona aid olması iddia edilən və 1973-cü ildə aşkarlanan, 1999-cu ilin aprelin 22-də Qəbələdə “Qəbələ” qəzetində nəşr edilən “İki quşun söhbəti” adlı şeir də var.

6. Kitabxanaçı: Bu əsərdə nədən bəhs olunur?

Oxucu: “İki quşun söhbəti” adlı şeiri İsmayıl bəy Qutqaşınlının poetik dünyasından xəbər verir. Sevinirik ki, bu şeir 2002-cü ildə ilk dəfə “Azərbaycan” qəzetində çap etdirilərək oxucuların diqqətinə çatdırılıb.

Oxucu: İ. Qutqaşınlının bu əsəri iki quşun arasında gedən söhbətdən ibarətdir. Öz dostunun qəmli halına baxaraq, onun halına yanan quş nədən belə fəğan etməyinin səbəbini soruşur. Digər quş öz övladının ona qarşı laqeyidliyindən, biganəliyindən söhbət açır. Balasının ona yaxın gəlməməyindən və anasını görcək uçub kənara qaçmasından söhbət açır. Əslində quş özü də bilmədən bu laqeyidliyin əsas səbəbini açıqlayır.

Kitabxanaçı: Sizcə şair bu şeiri yazmaqla oxuculara nəyi çatdırmaq istəyib? Siz bu şeirdən nə nəticə çıxardınız?

I Oxucu: İ. Qutqaşınlının bu şeiri tərbiyyəvi və düşündürücü xüsusiyyətlə malikdir. Məncə, bu şeiri oxuyan hər kəs özünə hökmən bir dərs və eyni zamanda nümunə götürə bilər.

II Oxucu: İsmayıl bəy Qutqaşınlı bu şeirlə əməyi tərənnüm etmişdir. Yəni bizim biri ilə qan bağımız deyil, qəlb bağımız önəmlidi. İnsanlar bir- birinə əmək, sevgi verərsə, qarşdakını özünə yaxınlaşdırı bilər. Sevgi sevgi gətirər. Verə bilmədiyini ala bilməzsən.

Kitabxanaçı: Sevimli iştirakçılar, bildiyimiz kimi İsmayıl bəy özünə Qutqaşınlı təxəllüsünü götürmüşdür. Sizcə bu təxəllüs haradan yaranan amil idi?

Oxucu: “Qutqaşınlı” soyadı rusların Şəkini işğal etməsindən sonra meydana çıxıb. Onlar Qəbələ sultanlarını, dağıdıb xarabaya çevirdikləri qədim Qəbələ şəhərindən çıxararaq, (bundan sonra Qəbələdə həyat bütünlüklə dayanıb) balaca Qutqaşın kəndində yerləşdirdikdən sonra, bu sultan ailəsinə rus qaydasıyla “Qutqaşınlı” soyadı veriblər. Bu soyad qoyma 1819-cu ildən sonra baş verib, çünki məhz həmin ildə Şəki vilayətində xanlıq, Qəbələ mahalında sultanlıq aradan götürülmüş, xanın da, sultanın da səlahiyyətləri rus komendantına keçmiş, bu adamlar artıq vilayət və mahalını yox, yalnız öz şəxsi mülklərini idarə edən sırası rus təbəəsinə çevrilmişdilər. Ruslar bu soyadı verməklə guya keçmiş sultan ailəsinə rus hakimiyyətinin imtiyazlar verməsini rəsmiləşdirmişdilər, ancaq əslində bu soyadla onlar çox qədim və şərəfli tarixi olan Qəbələni yaddaşlardan silməyin ciddi özülünü qoymuşdular. Axı məntiqlə Nəsrulla sultan övladlarına “Qəbələli”soyadı verilməliydi.

Kitabxanaçı: Bəli, İ. Qutqaşınlı sevginin və əməyin insanlar arasında ən önəmli ünsür olduğunu vurğulayıb. Əmək ən böyük cəfa, sevgi isə ən böyük əməkdi, dəyərli oxucular. Çalışın özünüzü və ətrafdakılarınızı bu hislərdən məhrum etməyin.

Kitabxanaçı oxucularla İsmayıl bəy Qutqaşınlının “Rəşid bəy və Səadət xanım” əsərini təhlil edir.

Kitabxanaçı: Böyük tədqiqatçımız Salman Mumtaz yazılarının birində belə bir fikir söyləmişdir: “Mədəniyyət və ədəbiyyatımız tarixinə canlı və şərəfli səhifələr bəxş edən “Rəşid bəy və Səadət xanım” hekayəsini tapıb meydana çıxarmaq şərəfini tarix bizə nəsis etdi ki, bu bizdən ötrü çox böyük şərəfdir.” İsmayıl bəy Qutqaşınlının “Rəşid bəy və Səadət xanım” hekayəsi həm ideya məzmunu, həm də üslubu etibarlı ilə Azərbaycan nəsr tarixində realizmə doğru meylin gücləndiyini göstərən ilk mühüm əsərlərdəndir. Hekayənin qəhrəmanı Rəşid bəy surətilə açıq-fikirli mülkədar ziyalıların xüsusiyyətlərini və fikir səviyyəsini göstərmişdir. İ. Qutqaşınlının qəhrəmanı Rəşid bəy görüşləri, hisləri və əməli ilə xalqa yaxın və bağlı olan ziyalıların real bədii surətidir. O, hər şeydən əvvəl, öz vətəninə, içərisindən çıxdığı mühitə və zamanəsinə uyğun olan gənkdir. Rəşid bəyin gözəl xüsusiyyətlərindən biri onun savadlı, bilikli və mədəni bir gənc olmasıdır. Onun arzusu vardı: bütün məşhur igidlərə qalib gəlmək və bütün zəiflərə, yoxsullara kömək etmək. Rəşid bəy igidliyi, şücaəti yalnız tufəng atmaqda, at oynatmaqda görmür. Bu ona vətəninə müdafiə etmək üçün lazımdır. Rəşid bəyin yeni fikirləri də bir insan olaraq mənəvi məziyyətləri onun ata və anasına, doğma yurduna, qadına bəslədiyi münasibətlərdə də təzahür edir. Rəşid bəy fəaliyyətinin çoxunu vətəninə çapıb talayan və əkinçiləri incidən quldurlar ilə çarpışmada keçirərdi. İsmayıl bəy bu

hekayəni Azərbaycandakı bir yaxın dostunun həvəsləndirməsiylə yazıb. Başlıca olaraq Avropa və rus oxucusuna ünvanlanmış əsəri qələmə almaqda məqsəd Azərbaycan mühitinin təsviriylə onda ümumən Şərqi ailə həyatı və məişəti haqqında təsəvvür yaratmaqdır. Səlim bəy Behbudovun (1882-1943) türkcəyə bacarıqla çevirdiyi hekayədən götürülmüş aşağıdakı geniş müraciət bu istəyi açıqlayır: “Başlıca ideyası azad sevgi və qadının cəmiyyətdə azadlığı olan “Rəşid bəy və Səadət xanım” XVIII-XIX yüzillikdə Azərbaycanda istər kübar, istər yoxsul ailələrində insani münasibətləri incəliklə təsvir edən orijinal nəşr nümunəsidir.” Müəllifin özünün çılğın təbiəti onun qəhrəmanlarında da hopub və adama elə gəlir ki, yazıçı əslində öz başına gələn və özünün şahid olduğu hadisələrin təsvirində olduqca konkretliyə varıb. ”Rəşid bəy və Səadət xanım” yazıldığı dövrün etnoqrafiyası haqqında da zəngin məlumat verir. XIX əsrin birinci yarısı Azərbaycan məişəti burada elə canlı, geniş və inandırıcı təsvir olunmuşdur ki, ondan az qala tarixi bir sənəd kimi yararlanmaq mümkündür. İstər kübar cəmiyyətin, istərsə də “qara camaat” ın dolanışığı səciyyəvi çalarlarla, cizgilərlə, rəssam zövqüylə işlənmişdir. “Rəşid bəy və Səadət xanım” məhəbbət mövzusunda yazılmışdır. Əsərdə yüksək kübar ailəsində doğulmuş iki gəncin ülvəi və romantik məhəbbət macəraları təsvir olunub. İki gəncin atəşli və saf sevgisi tərənnüm olunur. Ədib bu mövzu ilə bağlı olaraq dövrün bir sıra aktual ictimai məsələlərinə toxunur, orta əsr feodal adət-ənənələri, dini fanatizm, mühafizəkarlıq, qadın əsarəti əleyhinə çıxır, azad sevgi, qarşılıqlı məhəbbət əsasında ailə qurmaq prinsiplərini təbliğ edir. Hekayənin lirik qəhrəmanları Rəşid bəy və Səadət xanım XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycan kübar ziyalı gənclərinin bir sıra səciyyəvi cəhətlərini –həyata yeni münasibəti, istək və arzuları özündə təcəssüm etdirirdi. Rəşid bəy obrazı eyni zamanda bəzi avtobioqrafik cizgilərə də malikdir. İ. Qutqaşanlının bu hekayəti real məhəbbət mövzusunda yazılsa da, əsərdə xalq həyatı, məişəti, adət - ənənələrinin bir sıra səciyyəvi cəhətləri, ölkənin şimal rayonlarının zəngin təbiət lövhələri real və təbii əks olunsada, o, həm məzmunu, həm də bədii strukturu cəhətdən tam romantik bir əsərdir. Əsas hədəf saf və ülvəi hisslərin qabarıq şəkildə özünü büruzə verməsidir. Müəllifin bu yazısı “Rəşid bəy və Səadət xanım” hekayəsinin, obrazlı desək, tərcümeyi-haldır. S. Mümtazın ədəbi irsimizə, ədəbiyyatımıza tükənməz sevginin hopduğu bir məqalədə hekayənin tapılma tarixçəsi geniş şəkildə verilmişdir. “Rəşid bəy və Səadət xanım” hekayəsi həm məzmunu, həm də bədii forması cəhətdən yeni tipli nəsrin tələblərinə tam cavab verən və bir sıra mühüm ideya-bədii məziyyətlərə malik olan orijinal, romantik əsərdir. Kitabxanada keçirilən tədbirlər içərisində gözəl və mənəvi baxımdan dəyər qazanan tədbirlərdən biri də ədəbi-bədii gecədir. Gecəyə oxucular, məktəblilər, müəllimlər, xüsusi qonaqlar və eləcə də, şair, yazıçı və digər ədiblər qatılırlar. Ədəbi-bədii gecəyə qatılan hər kəs İsmayıl bəy Qutqaşanlı yaradıcılığının istisinə toplaşanlardır. Səhnə İ. Qutqaşanlının portret və şəkilləri ilə, müxtəlif əsərlərində dediyi fikirlərlə, əsərlərindəki insan və heyvan obrazlarının şəkilləri və onun haqqında deyilmiş sitatlarla bəzədilir. İ. Qutqaşanlı

müxtəlif adda kitabları və ona həsr olunmuş tanınmış yazarların kitablarından ibarət olan kitab sərgisi gecəyə xüsusi rəngarənglik verir.

Səhnəyə ilk əvvəl məktəbli aparıcılar gəlir və gecəni açıq elan etmək üçün sözə başlayırlar.

I Aparıcı: Salam, dəyərli qonaqlar, tədbir iştirakçıları, hər birinizi ayrı-ayrılıqda salamlayırıq. Möhtərəm qonaqlar, hər birinizi bu gözəl gecədə xoş gördük. Qoy bu möhtəşəm gecə cəmi 63 il ömür sürmüş Azərbaycan realist nəsrinin banilərindən sayılan və ilk Azərbaycan generallarından olan İsmayıl bəy Qutqaşınlı yaradıcılığı bir şam, bizsə onun işığına toplaşan pərvanə olaq.

II Aparıcı: İ. Qutqaşınlı elə bir dahi insandır ki, onun vətənimizə olan xidmətləri çox şaxəlidir. İ. Qutqaşınlı hər bəşəriyyətə olan xüsusi xidmətləri ilə yanaşı, ədəbiyyatımıza da gözəl töhfələr bəxş etmişdir. Hamımızın bildiyi kimi o bir sıra kiçik və iri əsərlərin müəllifidir. Adı Qəbələdən Peterburqa, Tiflisdən Varşavaya, Məkkədən Mədinəyə, Şamdan İstambuladək sayğı və sevgi ilə çəkilən elsevər, yurdsevər, insansevər birisi haçansa unudular?..

I Aparıcı: XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Şəfi Vazeh, Qasım bəy Zakir, Mirzə Fətəli Axundov, Seyid Əbülqasım Nəbati, Seyid Əzim Şirvani, Həsən bəy Zərdabi kimi klassikləri ilə bir cərgədə İsmayıl bəy Qutqaşınlının da adı ictimaiyyətlə çəkilir. Ədəbiyyatımızda maarifçilik görüşlərinin ilk yazıçılarından sayılan İsmayıl bəy bütün ömrü boyu doğma xalqın səadəti, maariflənməsi, mədəni yüksəlişi uğrunda çalışmışdır.

II Aparıcı: Bildiyimiz kimi o, eyni zamanda yorulmaz səyyah idi. Müsəlman Şərqi iki dəfə başdan-başa gəzmiş İsmayıl bəy gördüklərinə əsl alim kimi yanaşmış, olduğu ölkələr, şəhərlər haqqında geniş məlumat qoyub getmişdir. Ata-babaları kimi özü də “Qutqaşınlı” fəsiləsi daşıyan İsmayıl bəy 27 yanvar 1806-cı ildə qədim Qəbələ diyarının Qutqaşın kəndində doğulmuşdur. Babaları bu torpağın ən tanınmış adamlarındandır. Bir babası Hacı Şəfi sultan, İkinci babası Kəbəli sultanı idi.

I Aparıcı: Bilindiyi kimi İsmayıl bəy haqqında ilk məlumat və ilk yazılar böyük mətnşünas Salman Mümtazın qələmindən çıxmışdır. Onun Əlyazmalar İnstitutunda Qutqaşınlıya dair iki çox dəyərli əlyazması saxlanılır. Bu əlyazmaların hər ikisi 1936-cı ildə “Ədəbiyyat qəzeti” ndə çap etdirdiyi “Rəşid Bəy və Səadət xanım” hekayəsi müəllifi Qutqaşınlı İsmayıl bəyin həyatı məqaləsi, həmçinin “Rəşid bəy və Səadət xanım”ın ilk tərcüməçisi Səlim bəy Behbudovun “Müəllifdən” adlı əlyazması da qısaltılmadan bu nəşrə daxil edilib.

II Aparıcı: Salman Mümtazın 1936-cı ildə yazdığı, “Ədəbiyyat qəzeti” ndə çap etdirdiyi ilk məqaləsindən Xəlil Əlimirzəyevin 1984-cü ildəki yazısına keçən təxminən yarım əsr içərisində Qutqaşınlı haqqında bir çox dəyərli elmi araşdırmalar aparılmış, onun əsərləri nəşr edilmişdir. Salman Mümtazın dediklərindən: İsmayıl bəyin haqqında bəzi vəsiqələrdən başqa bu gün əldə heç bir yazılı mənbə yoxdur. Bu

qiymətli vəsiqələrin nazimi isə İsmayıl bəyin və Mirzə Fətəlinin müasiri və yaxın dostu məşhur şairlərimizdən Qasım bəy Zakirdir. Zakir öz yaradıcılığında dəfələrlə İ. Qutqaşınliya müraciət etmişdir.

Səhnəyə 3 şagird gəlir və Qasım bəy Zakirin şeirindən bəndlər deməyə başlayırlar.

I oxucu Bu əhldən mehribanlıq görmədim,
Məgər bizə ola o yandan mədəd.
Qutqaşın tərlandı, Şəki şahbazı,
Sakini-biladi –Şirvandan mədəd.

Namərd ətəyindən dutasan yüz il,
Etibar yoxdur ki, həll ola müşkil.
Olsa olacaqdır dərdinə, ey dil,
Xələfi -Nəsrullah soltandan mədəd.

II oxucu Həzrəti İsmail olsun dəlilin,
Yetiş imdadına piri-əlilin;
Necə fərzənində ol dəm Xəlilin
Cəbrail gətirdi qurbanı məbədi.

Çərxi-fələk salmış məni bu halə,
Malü mülküm tamam getdi zavələ;
Qaidədir-şərməndeyi- əyalə
Yetişir sahibi-ehsandan məbədi.

III oxucu Yığılsa bir yerə yüz alinəsib,
Danışmağın mənət, sözün müntəxəb ;
Aləm bilir-bivasitə, bəsəbəb
Müşküldür arizə divandan mədəd.

Zakirəm həmişə sən tək sərvərə,
Xoş göstərsin səni Xalid nəzərə.
Eyb etməz alişən üməralərə
İstəsəm duayi-pirandan məbədi.

II Aparıcı: İsmayıl bəy Qutqaşınli geniş ürəkliliyi, insan sevrəliliyi ilə məzlumlara məhəbbəti, darda qalanlara həmişə əl tutmasıyla məşhurdur. Qasım bəy Zakirin həyatının ən acı dəqiqələrində məhz İsmayıl bəyin arxa durduğunu hamımıza məlumdur. Zillətdə yaşayan

Mirzə Baxış Nadimə də onun köməyi az olmamışdır. Özü yüksək təbəqədən olan İsmayıl bəy yurddaşlarına varlı-yoxsul, bəy-rəiyyət baxımından deyil, əməkçi-havayıyeyən, məzlum-zalım baxımından yanaşmışdır. “Rəşid bəy və Səadət xanım” əsəri bu mənada ən yaxşı

örnekdir. Hacı İsmayıl bəyin adını hər eşidəndə, oxuyanda, yazanda özümüzədən asılı olmayaraq ürəyimiz göynəyir, içimiz sızıldayır. Gözlərimiz qarşısında sanki möhtəşəm bir heykəlin qopub-tökülmüş qırıqlarını, min illik bir palıdın ildırım parçalamış, kömür etmiş gövdəsini görürük. Yaxınlarından, uzaqlarından, yerlilərindən yadlarından eşitdiklərimiz, yurdunda gözümüzlə gördüklərimiz bizdə ona qarşı həm sevgi, həm də yangı duyğuları oyadıb.

II Aparıcı: İsmayıl bəy Qutqaşının əlimizdə olan ikinci əsəri “Səfərnəmə” yol qeydləridir. “Səfərnəmə” təkcə “siravi” oxuculara deyil, bir çox ixtisasdan olan elmi işçilərə də maraqlı faktlar verir. Ondan ədəbiyyatşünaslarla yanaşı coğrafiyaçılar, dilçilər, tarixçilər etnoqraflar, və başqaları da çoxlu yeni məlumatlar götürə bilirlər. Fikrimizcə, Qutqaşının bu əsəri ən ciddi elmi araşdırmaların mövzusu ola bilər. Çünki o, XIX əsr Azərbaycan elminin görkəmli nailiyyətlərindəndir.

I Aparıcı: Burada, təkcə şəxsən İsmayıl bəy Qutqaşının həyatına deyil, Azərbaycan haqqında və Osmanlı imperiyasına daxil olan ərəb ölkələri haqqında orijinal məlumatlar istənilən qədərdir. Azərbaycanın Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Əziz Mirəhmədov tərəfindən aşkar edilmiş və şərti olaraq “Səfərnəmə” adı altında nəşr edilmişdir. Onun mühüm bir hissəsi də bu yaxınlarda Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun elmi işçisi Ədalət Tahirzadə tərəfindən tapılmışdır. “Səfərnəmə” də ədibin həyatını, maraq dairəsini, mədəni səviyyəsini, dünyagörüşünü və şəxsiyyətini öyrənmək üçün bir sıra diqqətəlayiq məlumat vardır. İ.Qutqaşının əsərləri Azərbaycan ədəbi nəsr dilinin formalaşması və inkişaf tarixini öyrənmək baxımından da böyük əhəmiyyətə malikdir.

II Aparıcı: Onu da qeyd edək ki, Qutqaşının keçdiyi yolu düzgün müəyyənləşdirmək, vaxtilə Məkkəyə getmiş bir çox ədib və şairlərin, alimlərin həyatını öyrənməyə də yardım edə bilər, çünki onun keçdiyi yerlərdən başqalarının da keçməsi nəinki mümkündür, əksinə tam qanuna uyğundur.

I Aparıcı: 1852-ci ildə İsmayıl bəy çox çətinliklə olsa da, xanımı Bikə, bibisi Surə Mirzə Hacı Əli əfəndi və digərləri ilə birlikdə həcc ziyarətinə yola düşmək üçün imperatordan icazə alır. O vaxta qədər ona müsbət münasibət bəsləyən rus məmurlarının bir çoxu onun Məkkə ziyarətindən sonra, ona qarşı münasibətini dəyişir. Bununla belə, İsmayıl bəy öz xeyriyyəçilik tədbirlərini davam etdirir, ona kəsilmiş təqaüdün böyük hissəsini əhalinin maarifləndirilməsinə sərf edir.

II Aparıcı: Polyak alimi, İ. Qutqaşının tədqiqatçısı, Qdansk universitetinin professoru Andrey Xodubinskiy fikrincə İ. Qutqaşının Quba xanı Fətəli xan haqqında üçüncü bir əsəri də məlumdur və güman edilir ki, həmin əsər Polşanın milli konqres kitabxanasında saxlanır. Ümumiyyətlə, onu deyər bilərik ki, İ. Qutqaşının bütün əsərlərində nəzərə çarpan

ədibin 25 il hərbi xidmətdə olub, əsasən rus dilində danışmasına baxmayaraq, öz ana dilinin zənginliyini, saflığını, sadəlik və şirinliyini necə də qoruyub saxlamasıdır.

I Aparıcı: İ. Qutqaşının bəlli səbəblərə görə hələ də bizə gəlib çatmayan əsərləri var. O əsərlərdən biri də “Tutu” dur. Hacı İsmayıl bəyin “Tutu” haqqında Ənvər Şükürzadənin bizə söylədiklərindən: “Bəhram bəydə iki əlyazma vardı-biri Zakirin indi də çap olunmamış külliyyatı və biri də Qutqaşının “Tutu” su. O, məndən çəkinib, yatanda həmin əsərləri döşəyinin altına qoyurdu. Bəhram bəyin yanında beş gün qaldım. O bu vaxta “Tutu” nu mənə oxudu. İndi yaxşı yadımda qalmayıb, ancaq xatırladıqlarımı deyəcəyəm. Əlyazma 30 səhifədən çox olardı. Ərəb əlifbasında azərbaycanca yazılıb. Burada Qarabağ həyatından danışılırdı. Tutu adlı qızla bir cavan oğlanın (adını unutmuşam) macəraları verilmişdi. Oğlan istəyir ki, Koroğlu kimi öz başına dəstə toplansın. Əsərdə şeirlər də vardı. Beşinci gecə Bəhram bəy yuxuya gedəndən sonra Zakir külliyyatını götürdüm gəldim, ancaq “Tutu” döşəyin altında qaldığı üçün Bəhram bəyi oyatmaqdan qorxub onu götürmədim. Zakir indi də məndədir, ancaq “Tutu” necə oldusa bilmədim; yəqin ki, Bəhram bəy kimi o da izsiz-soraqsız itdi...

Filologiya elmləri doktoru, professor Əziz Mürəhmədovun “Qərribə tale” yazısından.

I Aparıcı: “Professor Rəfili öz məqaləsində Qutqaşının ədəbi irsindən bəhs edərək yazırdı ki, “Qutqaşının Azərbaycan dilində əsərləri naməlum adamların əlində olan əlyazmalar halında saxlanılmaqdadır. Əlbəttə, bu Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində böyük bir boşluqdur və bu əlyazmaları axtarib tapmaq və Qutqaşın yaradıcılığını daha ətraflı tədqiq etmək vacibdir”. Professor bu qeydində Qutqaşının hansı əsərini nəzərdə tuturdu, o hansı əsasla bu fikrə gəlib çıxmışdı?- bunlar bizə məlum deyil; amma onun “bu əlyazmalarını axrarıb tapmaq” haqqında arzusu bu gün də öz qüvvəsində qalmaqdadır. H. Əfəndiyev də tədqiqatlarında belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, “Rəşid bəy və Səadət xanım” yazısının “ilk əsəri deyildir”.

II Aparıcı: Hacı İsmayıl bəyin bir dünya var-dövlətindən, rütbə və mənəbindən bu gün göz qabağında yalnız beş yadigarı və əsəri qala bilmişdir! 1. Şamaxıda yaşadığı evinin xərəbəsi; 2. Qutqaşın meşəsindəki meydança; 3. Qutqaşın meşəsinin kənarında saldırdığı bulaq; 4. Ağdaşın Xusrəv kəndinin yaxınlığında qazdığı arx; 5. “Rəşid bəy və Səadət xanım” hekayəsi. Tədqiqatçıların da söylədiyi kimi “Bu beş əsərin dörd əvvəlliləri gec-tez məhv olub gedəcəkdir və yalnız beşinci olan hekayə baqi qalacaqdır. İsmayıl bəy bu əsəri sayəsində ədəbiyyat tariximizdə yaşamağa haqq qazana bilmişdir.”

I Aparıcı: İsmayıl bəy məsləkdaşı olan Mirzə Fətəli ilə bir cərgədədir. Avropa təsirində hekayə yazmaq birinciliyi, sübhəsiz, İsmayıl bəyə məxsusdur. Mirzə Fətəlinin “Aldanmış kəvakib” indən bəhs etmək istəyənlər ilk əvvəl İsmayıl bəydən başlayaraq məsələyə girişməlidir. Xülasə, “Rəşid bəy və Səadət xanım” hekayəsinin müərriri Nəsrulla Soltan oğullarından Kəlbəli Soltan oğlu Qutqaşın İsmayıl bəydir ki, Məkkəyə getdiyindən və rütbə sahibi olduğundan xalq arasında, keçmişdə olduğu kimi, bu gün böyük böylə Yaranal Hacı İsmayıl bəy adı ilə məruf və məşhurdur.

II Aparıcı: Sevindirici haldır ki, dövrünün müəyyən təzadlı münasibətlərinə düçar olmuş, ancaq millətinin, xalqının işıqlı gələcəyi üçün sözün həqiqi mənasında vətəndaş ömrü yaşamış İsmayıl bəy Qutqaşının həyat və yaradıcılığı, əsərləri latın qrafikası ilə işıq üzü görmüşdür.

I Aparıcı: İsmayıl bəy Qutqaşın 1869-cu ildə Qutqaşında vəfat etmişdir. Qəbri həyat yoldaşı Hacı Bikə xanım ilə yanaşı Qutqaşen qəbris- tanlığındadır. Həmçinin onun ev muzeyi vardır. Muzeydə çoxlu sayda maraqlı eksponatlar vardır. Xalqımızın bu qeyrətli oğlunun həyatı təəssüf ki, çox az öyrənilmiş və tədqiq edilmişdir.

II Aparıcı: Əziz qonaqlar, dəyərli tədbir iştirakçıları, bu gün görkəmli ədib, realist, nasir İsmayıl bəy Qutqaşının yubileyi münasibəti ilə təşkil olunmuş ədəbi-bədii gecənin sonuna yaxınlaşırıq. Sizi İ. Qutqaşının həcmcə kiçik, lakin dərin məna kəsb edən gözəl bir əsərini, “İki quşun söhbəti” şeirinə əsasında hazırlanmış səhnəciyə baxmağa dəvət edirik. Buyurun tamaşa edin.

Müxtəlif dekarasiyalarla bəzənmiş səhnə insana meşəni xatırladır. Səhnəyə müxtəlif növ ağac və bitki yerləşdirilir. İlk öncə səhnəyə bala Ququ quşu gəlir. O, budaqdan-budağa, koldan-kola qonur. Özünü üçün şən bir tərzdə cəh-cəh vurur. Elə bu an ona anası Ququ quşu yaxınlaşmaq istəyir. Bunu görən bala Ququ quşu qorxaraq dərhal oradan uzaqlaşır. Ana Ququ quşu buna dözə bilməyib kədərli halda ötməyə başlayır: “Qu-qu-qu!..” müəllif qismində olan oxucu sözə başlayır.

Bir gün bir ququ baqəmə qayğı

Bagırdı ağacda: qu-qu-qu!..

Belə suzan idi, belə nalan,

Səsi eylərdi hər kəsi gıryan.

Bir kəbutər görüb bunun halın,

Qu -quşun kəsdi, sordu əhvalın.

Bunu eşitcək kəbutər çox məyus halda ona yaxınlaşıb (səhnəyə digər dördüncü oxucu daxil olur) soruşur.

Dedi: “Ey zarü biqərarü fəqir,

Niyə sən olmusan belə dilgir?

Yoxsa bir sevgilin vəfat etmiş?

Bükülməz qəddini ikiqat etmiş?

Səni salmış belə yaman halə-

Gah çəkirsən fəğan, gah nalə?”.

Ququ quşu olduqca qəmli bir səslə:

Dedi ki, “Həlak olmayıb kimsəm,

Çuğlayıb məni küdurəti qəm.

Yüzümə baxmayır bir övladım,

Dilinə heç gətirməyir adım.
Məni görcək uçub qaçır çəmənə,
Həm qonur ərğəvanə, yasəmənə.
Məni görcək uçub çəpərə qaçır,
Mənə yadlar baxan səyaq baxır.
Bunu görcək yürəgim ağlayır-
Niyə övladım qəlbim daglayır?

Yoldaşının halına yanan quş ondan soruşur.

Sordu: "Harda bu yıl yuvan vardı?"

Bu sözə xeyli təəccüb edən ququ sözə başladı.

Dedi ki, "Ey kəbutəri-qafil,
Bizim işimizi bilmirsənsə bil.
Bizə dünyada aşıyan olmaz,
Bizə müəyyən bir məkan olmaz.
Salırıq biz yumurtamız hər vəqt
Özgə quş aşıyanına xəlvət.
Öz balası bilib onu bəslər,
Bu sayaq ququ nəslə ərsəyə gələr".

Quş duyduqlarına heyrət və qəzəb içərisində cavab verir.

Bala bağlar məhəbbətin anaya –
O vəqt kim, anasını tanıya.
Yoxsa kim, sən balan ver əğyarə,
Gəz özün qayğısız, həm avarə?!
Sonra namehriban olan balanı
Arsız, çağırırsan: ananı tanı?!

Ədəbiyyat siyahısı:

1. İsmayıl bəy Qutqaşınlı. B.: "Uşaqgəncnəşr", 1956.-38s.
2. İsmayıl bəy Qutqaşınlı. B.: "Gənclik", 1988.-37s.
3. İsmayıl bəy Qutqaşınlı. B.: "Lider Nəşriyyat", 2005.-221s.
4. Salman Mümtaz. // Azərbaycan Ədəbiyyatının qaynaqları. // Avrasiya Press. 2006. 384-401 s.

Dövri mətbuatda:

1. Məmmədov N. "Orijinal və maraqlı sima" İ. Qutqaşınlı haqqında // Ədəbiyyat və İncəsənət qəzeti.-1981.-s 6.
2. Tahirzadə Ə. "Yazıçı, döyüşçü, səyyah" İ. Qutqaşınlı haqqında // Azərbaycan müəllimi qəzeti.-1982.
3. Əhməd D. "Azərbaycanın ən məşhur general yazçısı" İ. Qutqaşınlı haqqında // Kaspi qəzeti. 1-3 sentyabr.

4. Məmmədov X. “Generalın mükafatları” İ. Qutqaşınlı haqqında // Azərbaycan qəzeti.-2004.

5. Xəlilzadə F.”Mədəniyyət tariximizin parlaq siması”. İ.Qutqaşınlı haqqında // 2006. s6.